

УДК: [911.53] (477.86)

SYSTEM-FORMING OBJECTS OF THE SACRED SPHERE OF THE IVAN-FRANKIV REGION СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ОБ'ЄКТИ САКРАЛЬНОЇ СФЕРИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Khimich M. I. / Хімич М.І.

trainee teacher/викладач-стажист

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2383-5636>

Uman National University of Horticulture, Uman, Instytutska 1, 20301

Уманський національний університет садівництва, Умань, Інститутська 1, 20301

Анотація: У статті розглянуто наукові підходи щодо визначення походження об'єктів сакральної сфери, які виступають системоутвірними об'єктами, «ядрами» або «центрами» при формуванні структури сакральної сфери. Проаналізовано різноманіття природних, природно-антропогенних та антропогенних сакральних об'єктів Івано-Франківської області в розрізі адміністративних районів. Визначено, що сакральні об'єкти мають велике туристсько-рекреаційне значення, оскільки вони поєднують культурну, релігійну, історичну та архітектурну цінності.

Ключові слова: сакральна сфера, сакральний об'єкт, сакральна система, Івано-Франківська область.

Постановка науково-практичної проблеми, актуальність. Сакральна сфера – це система утворена об'єктами, які мають особливе духовне, релігійне або священне значення для певної культури, релігії, етносу чи групи людей. Сукупність сакральних об'єктів утворює просторово-часову матеріальну сакральну систему, що функціонує за закономірностями взаємопов'язаного розвитку. Дослідження таких об'єктів є ключовим етапом для розуміння, оптимізації, управління та розвитку цієї системи, що підтверджує актуальність теми дослідження.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Вивчення сакральної системи має важливе практичне значення для розкриття культурного потенціалу та ідентичності території, створення нових можливостей для розвитку туризму та рекреації. Сакральні об'єкти можуть бути атрактивними місцями, що збільшує туристичний потік та сприяє інфраструктурному розвитку певної території.

Метою статті є дослідження походження та різноманіття сакральних об'єктів Івано-Франківської області.

Завдання статті:

- проаналізувати наукові підходи щодо визначення походження об'єктів сакральної сфери;
- показати різноманіття сакральних об'єктів відповідно до їх генези в адміністративних районах Івано-Франківської області;
- визначити деякі аспекти туристсько-рекреаційного значення об'єктів сакральної сфери Івано-Франківської області.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Результати сакрально-географічних досліджень представлені у роботах О. І. Шаблія, Л. Т. Шевчук та ін. Г.І. Денисик у своїх працях розглядає зміст поняття «сакральний простір» та

його будову, В. М. Воловик досліджує історію формування сакрального ландшафту, його дефініцію та класифікацію, О. В. Міщенко аналізує походження сакральних ландшафтів та їх види.

Виклад основного матеріалу. Сакральна сфера, на нашу думку, – це дискретний простір, наповнений об'єктами сакрального значення. При цьому під сакральним простором ми розуміємо будь-яку частину сакральної сфери.

Ми розуміємо сакральний об'єкт як такий об'єкт, що має особливе духовно-релігійне значення та відображає історію та культуру певного регіону [10]. Сакральний об'єкт – це матеріальне тіло або утворене такими тілами середовище, що має священний зміст. Разом з об'єктами, що безпосередньо не відіграють сакральної ролі, але виконують допоміжні функції щодо сакральних об'єктів, він формує сакральну інфраструктуру.

Аналіз сакрального ландшафту чи місця розглядають через призму двох дослідницьких аспектів:

а) матеріальний, який представлений об'єктами, ландшафтами або місцями, які виконують або можуть виконувати сакральні функції;

б) духовний, де сакральні функції розглядаються як надбудова над об'єктом, місцем чи ландшафтом або як його функції [1, 3]. Ми у своїй роботі акцентуємо на дослідженні матеріальної основи сакральних об'єктів.

Г.І. Денисик аналізуючи людське сприйняття структур сакрального простору, доводить що воно виражається через ієрофанію (переживання), яке дозволяє визначити особистий простір з виділенням сакрального ядра (культові або релігійні ландшафти, сакральні місця) і профанної [4] периферії.

Досліджуючи горизонтальну будову складових сакрального простору, що вміщує сакральні ландшафти і місця Г.І Денисик використовує поняття «гетеротопії». Гетеротопія вказує на особливі місця або простори, які існують у реальному світі, але мають нестандартні, інші функції та значення, в порівнянні з оточуючим середовищем. У контексті гетеротопії Г.І. Денисик виділяє такі типи «сакральних ядер»:

- до антропогенних «ядер» відносять релігійні (культові) об'єкти та ландшафти: капища, городища, кургани, церкви, костели, синагоги, монастирі, кладовища, цвинтарі, катакомби, лабіринти тощо;
- до природних: частину політеїстичного підкласу язичницької і неоязичницької групи варіантів класу сакральних ландшафтів і представлених водними джерелами, священними гаями, окремими деревами, які використовуються для ритуальних потреб;
- місця сили, пов'язані з геоактивними «салюберогенними» (властивість геологічних формацій виробляти певну форму енергії або радіації) структурами [4].

О. В. Міщенко зазначає, що будь-яка сакралізація пов'язана з пошуком центру (ядра). Для визначення змісту цього поняття важливо дослідити генезу сакрального, тобто те, що освячується людиною або групою людей і відіграє функцію ядра сакрального ландшафту. Загалом дослідниця у визначенні поняття «сакральний ландшафт» виділяє такі підходи як: релігійний, подієвий, соціокультурний, хоча на практиці той самий сакральний ландшафт одночасно

може мати релігійне, подієве, символічне, а також міфологічне походження, тому при трактуванні цього терміну доцільно використовувати інтегрований підхід [5].

Г.І. Денисик доводить, що сакральний простір представлений частиною простору ландшафтної сфери, і охоплює як антропогенні, натурально-антропогенні, так і натуральні (природні) ландшафти [1,2].

О. В. Міщенко за генезисом сакральні ландшафти класифікує на дві великі групи:

- природні та природно-антропогенні;
- антропогенні [11].

Отже, сакральні об'єкти виступають системотвірними об'єктами, «ядрами» або «центрами» при формуванні структури сакральної сфери, сакрального простору чи сакральних ландшафтів. Такі об'єкти можуть мати природну (натуральну), природно-антропогенну та антропогенну генезу.

Природні сакральні ландшафти – найменш чисельні та сформовані лише із природних складових. Природно-антропогенні сакральні ландшафти – це територіальні системи, в яких взаємозв'язані і взаємодіють природна та антропогенна складові. О.В. Міщенко зазначає, що подекуди чітку межу між природним і природно-антропогенним ландшафтом виявити складно [6], ми погоджуємося з таким твердженням.

Територія Івано-Франківщини є заселеною ще з епохи неоліту. І, починаючи з цих часів, населення згаданої місцевості знаходило в природних об'єктах духовний (сакральний) зміст. Це були різні нерівності рельєфу, кам'яні утворення, відкриті і підземні водні джерела та інші гідрооб'єкти, порожнини, вікові дерева тощо. Люди вірили в надприродну силу цих місць, вважали, що вони наділені духовними властивостями.

В залежності від походження, усі об'єкти сакральної сфери Івано-Франківської області, ми розділили на дві групи:

- ✓ природні (натуральні) та природно-антропогенні,
- ✓ антропогенні.

Природні та природно-антропогенні об'єкти, сакральної сфери Івано-Франківської області представлені об'єктами живої (вікові дерева, флористичні ландшафти) та неживої природи (вершини гір, скельні утворення, гідрооб'єкти (джерела, водоспади, озера)). Аналізуючи походження природних та природно-антропогенних сакральних об'єктів та ландшафтів території дослідження їх можна класифікувати на: геолого-геоморфологічні, гідрологічні та флористичні (рис. 1).

До групи природних та природно-антропогенних сакральних об'єктів ми відносимо, ті об'єкти і ландшафти, які сформувалося без значного впливу людини, в результаті природних процесів та еволюції навколишнього середовища протягом тривалого часу. Вони вражають своєю красою і унікальністю, про них відомо багато легенд та містичних переказів, що є результатом комбінації релігійних, культурних та природних факторів, які роблять ці природні явища особливими і важливими для людей.

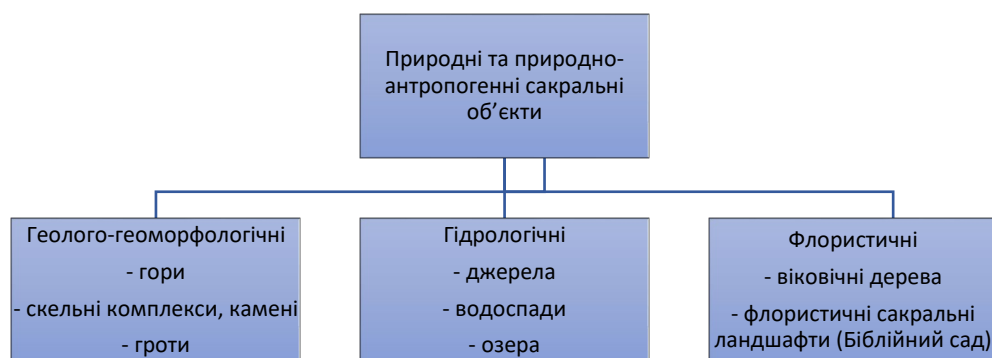

Рис. 1 Класифікація природних та природно-антропогенних сакральних об'єктів Івано-Франківської області за генезою (розроблено автором)

З діаграми (рис. 2) бачимо, що найбільший відсоток сакральних об'єктів в групі природних (натуральних) та природно-антропогенних об'єктів припадає на гідрооб'єкти 36%, скельні комплекси та камені становлять 34% природних та природно-антропогенних сакральних об'єктів, на вершини гір припадає 21%, флористичні об'єкти – 7%, гроти – 3%.

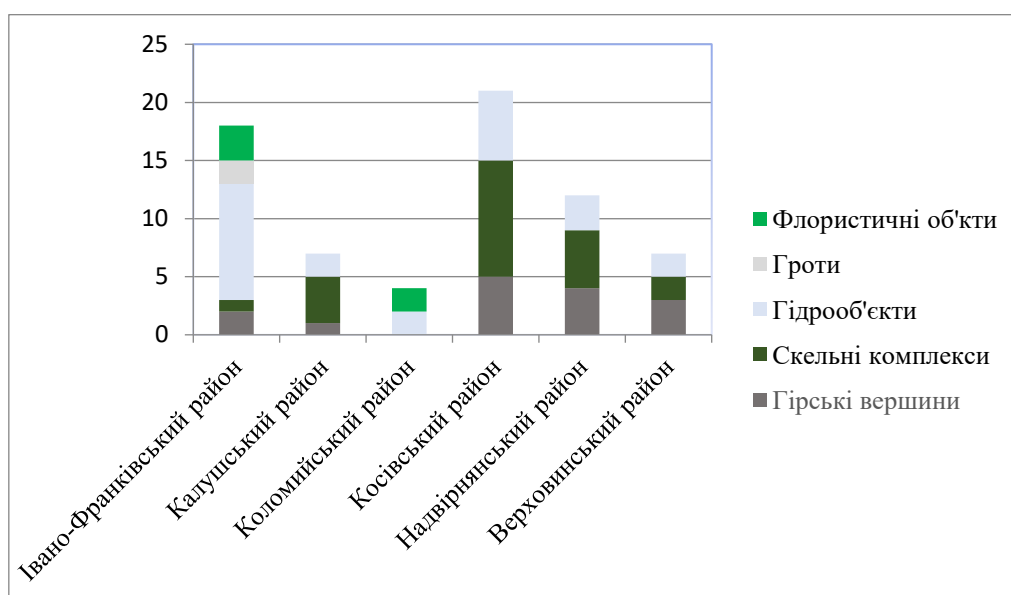

Рис. 2. Співвідношення груп природних та природно-антропогенних об'єктів сакральної сфери із зазначенням їхнього сакрального змісту за адміністративними районами Івано-Франківської області (розроблено автором)

Унікальним природно-антропогенним сакральним об'єктом є «Скелі Довбуша» в Бубниці, 15 км від м. Болехів. Це скелясті виступи пісковиків заввишки до 80 м, що утворились більше 70 млн років тому на дні палеогенового моря. Кам'яний лабіринт завширшки 200 м тягнеться серед буково-смерекового лісу зі сходу на захід майже на 1 км. Деякі дослідники вважають, що історія Бубнища пов'язана з племенами кельтів і фракійців, які жили у Карпатах у другій половині I тис. до н.е. Кельти поклонялись великим каменям, наносили на них малюнки, приносили жертви біля них [8]. У X-XVII ст до н. е. тут існувало язичницьке святилище-палеообсерваторія. Після поширення в Карпатах

християнства, на місці язичницької святині, ймовірно, виник невеликий печерний давньоруський монастир-скит. Також тут була сторожова фортеця, яка пережила монголо-татарську навалу й проіснувала до XVI ст. У в XVII–XVIII ст, скелі були місцем табору опришків.

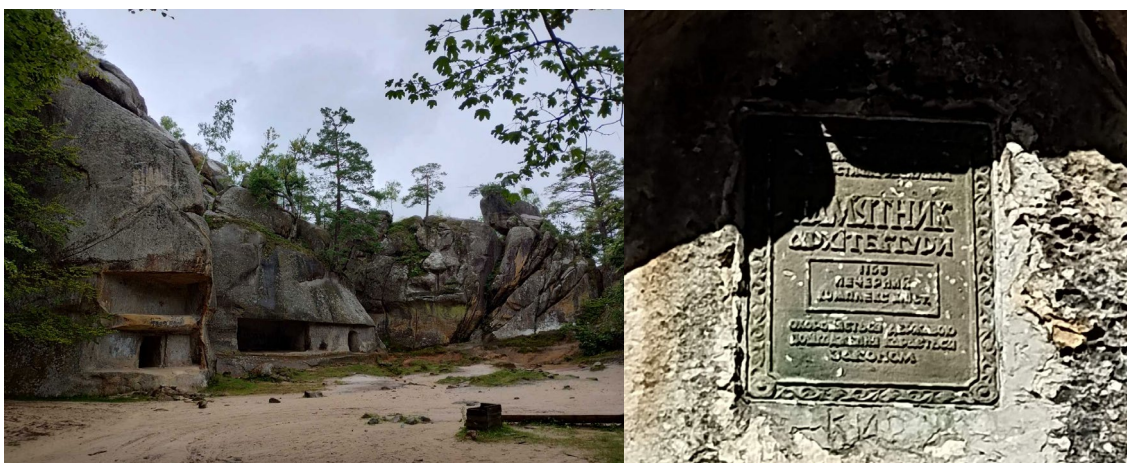

Рис. 3. Скелі Довбуша в с. Бубнище (фото автора)

Маркерами антропогенних сакральних ландшафтів слугують культові об'єкти попередніх культур і об'єкти архітектури та містобудування сучасних етносів [6]. Антропогенний сакральний об'єкт – це сакральна (релігійна) споруда, яка створена людиною з метою релігійного або духовного використання.

Антропогенні сакральні об'єкти Івано-Франківщини представлені дерев'яними та мурованими церквами, монастирями, костелами, синагогами також в області є руїни 1 кірхи. Таке різноманіття антропогенних сакральних об'єктів є наслідком впливу певних чинників та умов, що склалися і проявлялися в межах області. В результаті, сформувався етнічний, соціальний та релігійний склад населення, що досить чітко відобразилося на типах сакральних об'єктів (рис.4). Для проведення дослідження з наявних релігійних об'єктів області було відібрано 614 пам'яток, серед яких 77% складають дерев'яні церкви (472 об'єкти), 13% – муровані церкви (80 об'єктів) та 1 мурована каплиця, 6% – костели (37 об'єктів), 2% – монастирі (14 об'єктів), 1,5% – синагоги (9 об'єктів). Це ті сакральні споруди, які були збудовані до 1939 року і їх давність є вагомим чинником утвердження їх сакрального змісту, оскільки ці споруди пережили заборони існування, переслідування, руйнування. Навіть незважаючи на зміну релігійної та етнічної належності, яка відбувалася у результаті зміни влади чи релігійного напрямку, ці сакральні об'єкти зберігали свій сакральний зміст.

Сакральними перлинами антропогенної діяльності в межах Івано-Франківської області є Святодухівська церква в Рогатині та церква Пантелеймона в с. Шевченкове Івано-Франківського району. Будівництво Святодухівської церкви припадає на 1598 рік, про це свідчить напис на північній стіні нави, виявлений під час ремонту споруди 1895 [7]. Церква Св. Пантелеймона спорудження якої було закінчено 1194 р., була розташована у центрі добре укріпленого городища, можливо, монастиря. Зараз вигляд храму наближений до первісного і має всі елементи, притаманні галицькій архітектурній школі княжої доби [9].

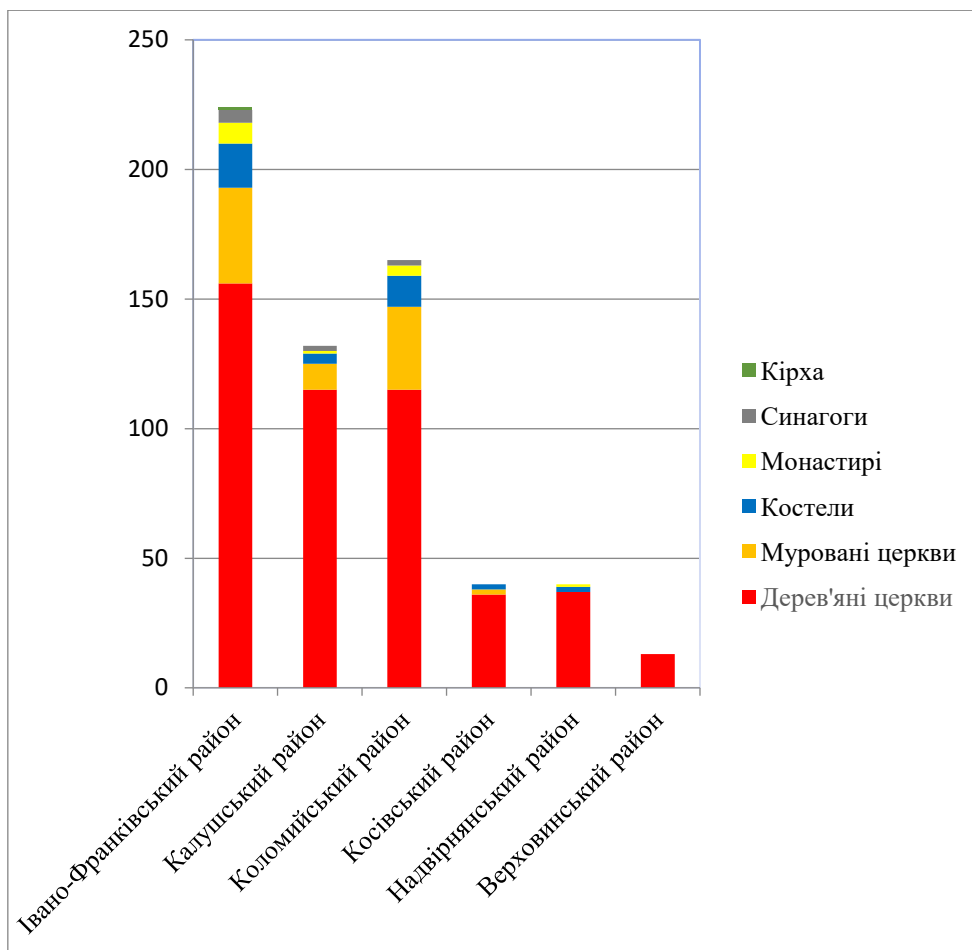

Рис. 4. Співвідношення груп антропогенних об'єктів сакральної сфери із зазначенням їхнього сакрального змісту за адміністративними районами Івано-Франківської області (розроблено автором)

Рис. 5. Святодухівська церква

Церква Пантелеймона (фото автора)

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Сакральна сфера Івано-Франківської області сформована об'єктами природного (натурального), природно-антропогенного та антропогенного походження, вони пов'язані з релігійними переконаннями, історичними подіями, життєвими

символами, переказами, міфами, легендами. Сакральні об'єкти мають велике туристсько-рекреаційне значення, оскільки вони поєднують культурну, релігійну, історичну та архітектурну цінності. Основні аспекти туристсько-рекреаційного значення об'єктів сакральної сфери Івано-Франківської області:

- культурна цінність – об'єкти сакральної сфери відображають культурну спадщину і дають можливість заглибитися в історію, релігійні переконання, традиції та звичаї певної культури або епохи;
- атрактивність – багато сакральних об'єктів області відзначаються мальовничістю ландшафтів, унікальною архітектурою, майстерністю та деталізацією і викликають естетичне задоволення у людини;
- духовність та релігійність – для віруючих людей сакральні об'єкти є святими місцями, де вони можуть відчувати спокій, зосередження, знайти духовне натхнення та здійснити релігійні обряди;
- туристично-рекреаційний потенціал – залучення об'єктів сакральної сфери може сприяти розвитку інфраструктури і економіки в області. При зростанні туристичного попиту на місця, пов'язані з релігійними об'єктами, з'являються нові готелі, ресторани, магазини сувенірів та інші туристичні послуги. Це створює нові робочі місця та можливості для місцевого населення.
- соціокультурний вплив – відвідування об'єктів сакральної сфери може сприяти міжкультурному обміну та взаєморозумінню. Туристи та рекреанти різних країн та релігій можуть взаємодіяти з місцевим населенням і дізнаватись про його культуру та традиції.

Список літератури:

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : монографія. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.
2. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина 1. Загальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2014. – 334 с.
3. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина II. Регіональне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2015. – 332 с.
4. Денисик, Г. І., Воловик, В. М., Яцентюк, Ю. В., Кізюн, А. Г. Моделі сакрального простору. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», (53). 2022. С. 93-103.
5. Міщенко О. В. Сакральний ландшафт: зміст та функції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Географія. 2018. Вип. 1(70). С. 83–88.
6. Міщенко О. В. Сакральний ландшафт: класифікація та інтерпретація. Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Географія. 2019. Вип. 808. С. 40–43.
7. Мельник В.І. Церква Святого Духа в Рогатині. – К.: Мистецтво. 1991. – С. 18

8. Метафізика Карпат. Івано-Франківська область [тексти: В. Єшкілев, О. Головенський, І. Бондарев; відп. ред. В. Головенський]. Івано-Франківськ: Цинамоновий Хрущ. 2010. 107 с.

9. Томенчук Б.П. Давній Галич в історії церкви (XII – поч. XVII ст.) Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2000. Вип. 3. С. 51–78.

10. Хіміч, М. І. Суспільно-географічні передумови формування сакральної сфери Івано-Франківської області. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки», (18), 31-40.

11. Mishchenko O. Classification scheme of sacred landscapes. European Journal of Geography. – Volume 9 (4). – 2018. – P. 62-74.

Abstract: The article examines scientific approaches to determining the origin of objects of the sacred sphere, which act as system-creating objects, "cores" or "centers" in the formation of the structure of the sacred sphere. The diversity of natural, natural-anthropogenic and anthropogenic sacred objects of the Ivano-Frankivsk region in the section of administrative districts was analyzed. Natural and natural-anthropogenic objects are represented by objects of living (age-old trees, floral landscapes) and non-living nature (mountain tops, rock formations, water bodies (springs, waterfalls, lakes). Anthropogenic sacred objects are represented by wooden and brick churches, monasteries, churches, synagogues, and there are ruins of 1 kirkh in the region. It was determined that sacred objects have great tourist and recreational value, as they combine cultural, religious, historical and architectural values.

Key words: sacred sphere, sacred object, sacral system, Ivano-Frankivsk region.

Стаття відправлена 23.09.2023 р.

© Хіміч М.І.